

Domstolsverket kan dämpa betygshetsen!

När min kollega Claes Martinson bad mig att titta på ett utkast till hans artikel om betygshets,¹ berättade jag för honom att jag i mars 1993 vänt mig till notarienämnden angående just denna fråga. Notarienämnden lämnade min skrivelse vidare till domstolsverket, som helt kort och utan någon närmare motivering avvisade mina synpunkter.

Jag har nu omarbetat min skrivelse till en artikel som ansluter till Claes Martinsons. Min artikel innehåller några kompletterande synpunkter i fråga om betyg och examination.

Det väsentliga i min artikel är ett förslag, som kan — om inte eliminera så dock — lindra den *överdrivna* betygshetsen och således motverka de negativa bieffekter som den för med sig.

Några utgångspunkter

Betyg av olika slag är alltid föremål för delade meningar. Somliga vill avskaffa flergradiga betyg, medan andra tycker att de är bra. Jag anser att ett betygssystem med flergradig betygsskala leder till det mest rättvisande urvalet. Jag vill dock inte ha sagt att det flergradiga betygssystemet är fullkomligt, men det finns *inget bättre* urvalssystem. När betygen läggs till grund vid urvalet, har den enskilde studenten en möjlighet att påverka sin egen situation; om han lyckas med sina studier kan han förutse vilka möjligheter och alternativ, som står till buds efter examen. Att detta kan leda till viss betygshets är naturligtvis ofrånkomligt. Så länge den hålls inom rimliga gränser, är den dock rent av ett positivt element; en viss konkurrens innebär ett incitament som rent allmänt effektiviserar studierna.

Vad både jag och Claes Martinson vill komma åt är således den *överdrivna* betygshetsen. När betygshetsen blir överdriven är den inte längre ett incitament utan en hämsko, något som för med sig icke önskvärda bieffekter; dessa har Claes Martinson beskrivit i sin artikel, som jag hänvisar till.

Jag vill något beröra examinationens roll rent allmänt, eftersom den i hög grad är förknippad med betyg och betygshets. Oavsett om betygshetsen är överdriven eller håller sig inom rimliga gränser, leder den till att studenten blir *tentamensinriktad*. Det är enligt min mening något i sig positivt, såvida man vid examinationen mäter rätt saker. Examinationen styr studentens inläring i hög grad. Jag vågar påstå att om examinationen är slapp, blir inlärningsresultatet därefter, möjligen med undantag för det fallet att själva undervisningen är av mycket hög klass. Och — omvänt — om examinationen hålls i med fast hand, blir inlärningsresultatet av högre klass, även om själva undervisningen till äventyrs skulle vara bristfällig. Detta är naturligtvis på både gott och ont. Det är dock helt klart att examinationen är ett *oöverträffat styrmedel*. Därför är uppläggningen av examinationen oerhört viktig och *helt avgörande* för utfallet av en kurs.

Vill man som examinator göra examinationen enkel för sig skall man ställa rena kunskapsfrågor. Signalen till studenterna blir dock helt felak-

---

¹ Se s. 313 i detta häfte av SvJT.

tig, eftersom de uppmuntras att råplugga och lära sig saker utantill, gärna med inriktning på detaljkunskaper. En sådan uppläggning är inte bra och jag tror inte att den förekommer i någon större utsträckning längre. Självklart måste studenterna tillägna sig ett viss mått av fakta, men det är viktigare att de tillägnar sig ”juridisk metod” i vid mening. De skall tillägna sig en arbetsmetod, att kunna analysera och angripa problem systematiskt, att kunna tillämpa rättsregler, att kunna motivera en lösning på ett övertygande sätt. Tentamensfrågorna måste då bestå av konstruerade problem med både relevanta och irrelevanta fakta (och kanske även vilseledande uppgifter). En grundförutsättning för att studenten skall kunna lösa problemet är att han så goda kunskaper att han kan ringa in problemet och hitta ”knäckfrågan”. För att få full poäng måste han därefter steg för steg och i en konsekvent ordning lösa problemet och därvid lägga vikt vid relevanta fakta och sortera bort irrelevanta fakta; svaren skall vara motiverade, så att examinator kan bedöma att studenten vet vad han håller på med och hur studenten resonerat. Den student som kan sina böcker eller sin lagtext mer eller mindre utantill, men som inte har förmågan att analysera det ställda problemet eller att tillämpa rättsregler, kommer obönhörligt till korta med ett sådant examinationssystem.

Då betygsättningen på detta sätt innefattar bedömning inte bara av rena faktakunskaper *utan även* — och mera — av sättet att angripa och lösa problem, är betygen rent av ett riktigt *bra urvalsinstrument*.

Claes Martinson talar i sin artikel om en *förändrad* examination och att en sådan förändring inte är lösningen på problemen med betygshetsen. Detta är riktigt i och för sig. Jag vill dock påpeka att examination som innebär ren kontroll av kunskaper är förlegad. Examinationen *måste* vara inriktad på sådana *färdigheter* som jag nyss berört.

Claes Martinson pekar på vissa problem med den av både honom och mig förordade typen av examination för att den innefattar mera subjektiva bedömningar än vid ren kunskapskontroll. Vill vi använda examinationen som ett styrmedel att få studenten att tillägna sig *färdigheter*, måste vi vara beredda att ta sådana nackdelar. För övrigt menar jag att all examination är mer eller mindre subjektiv. Det viktiga måste vara att examinator strävar efter att vara så objektiv som möjligt. *Kontrollen på examinator* får utövas dels på det sättet att han öppet redovisar (i en rättningsmall eller vid en skrivningsgenomgång eller på båda sätten) vad han krävt och — så långt det är möjligt — hur han poängbedömt olika svarsalternativ. Examinatören måste också vara beredd att diskutera sin rättning och — om studenten kan övertyga honom om att han förbisett eller missbedömt något — korrigera den.

Vissa *andra moment* kan däremot vara svårare att väga in i examinationen. Om inte alla i en kurs har möjlighet att utföra samma eller likartade uppgifter, skall de enligt min mening inte ingå i examinationen. Att t. ex. bedöma *föredragningar* låter sig inte göras, då tiden inte räcker till för att låta alla i en kurs få sådana uppgifter.² Examinationen ger knappast heller utrymme för bedömning av *rättspolitiska* argument och diskussioner. Arbetsuppgifter i form av uppsatser, promemior, kontrakt och liknande kan naturligtvis värderas och vägas in i examinationen; personligen föredrar jag att bara ställa kravet att prestationerna skall vara godkända i den meningen att de skall hålla viss — hög — minimistandard.

² Sådana uppgifter bör ändå alltid förekomma i varje kurs, så att studenterna får tillfälle att som en ren träning föredra rättsfall och liknande åtminstone några gånger under sin utbildningstid.

Notariemeriteringen

Konkurrensen om notarieplatser

Tingsmeritering har traditionellt värderats högt. För domstolsanknutna yrkesverksamheter (domare, åklagare, advokat) är den nödvändig eller i vart fall värdefull. I fråga om andra yrkesverksamheter kan man enligt min mening ifrågasätta varför arbetsgivare — ofta kanske slentrianmässigt — ställer som krav, eller i vart fall önskemål, att den arbetssökande skall ha tingsmeritering. I många fall borde arbetsgivaren ställa sig frågan om tingsmeritering verkligen är nödvändig för det aktuella arbetet och i stället inrikta sitt intresse på om den sökande genom *annat meriterande arbete* eller redan i sin *grundutbildning* fått sådana färdigheter. I juristutbildningen i Göteborg har alltsedan starten i slutet av 1970-talet som ett centralt moment i *varje kurs* ingått *något eller några moment av självständigt arbete*, förutom att skriva uppsatser får studenterna öva sig att skriva kontrakt utifrån vissa givna förutsättningar, göra föredragningar av rättsfall och liknande, utarbeta promemorior m. m.

Personligen anser jag att fixeringen vid notariemeritering som något allena saliggörande är olycklig. Att studenterna styrs av detta i sina studier är helt klart. Studenten tror att hans utbildning betraktas som värdelös, om han inte kan få tingstjänst. Eftersom alla inte kan få tingstjänst, uppkommer — redan tidigt i studierna — en betygshets som får oönskade bieffekter. Många av studenterna får säkert redan från början den känslan att de inte alls kommer att klara av det och i vart fall inte på normalstudietid. Detta är psykologiskt olyckligt, eftersom de lätt tappar gnistan redan i början av studierna och det blir en självuppfyllande profetia att deras studier kommer att ta lång tid. För många leder det till *överdriven* stress och oro för både betyg och ökade studieskulder.³

Den långa studietiden (i genomsnitt 5,5 år i stället för 4,5 år enligt studieplanen) leder till en ökad skuldbörda för studenten. I stället för att (i genomsnitt) få ett års inkomster belastar han sin ekonomi med ytterligare ett års studieskulder.³

Det ironiska i sammanhanget är också att notarieplatserna *inte blir fler* för att studenten i gemen förlänger sina studier för högre betyg. Det är fortfarande samma antal platser och i slutändan är det troligen ändå samma studenter som får platserna, men de tvingas studera längre för att bibehålla sin *relativa position* i konkurrensen.

Antagningen. Betyget i förhållande till studietiden

En utgångspunkt — som är närmast självklar men ändå viktig att betona — är att det är lättare att få ett högt betyg ju längre tid man studerar. Om två studenter har fått AB i ett ämne och har studerat ämnet lika lång tid, bör de bedömas som likvärdiga. Om däremot den ene använt dubbelt så lång tid som den andre haltar jämförelsen; bör båda bedömas som likvärdiga eller bör den som presterat samma resultat på kortare tid bedömas som mera kvalificerad? Frågan är retorisk. Det kan knappast

---

³ Nationalekonomiskt måste det också vara en klar nackdel att varje studentkull dröjer i genomsnitt ett år med att komma ut på arbetsmarknaden.

råda någon tvekan om att den senare studenten är mera kvalificerad. Betyget måste rimligen ses i relation till den nedlagda studietiden.

Med nuvarande antagningsprinciper *saknar dock den använda studietiden självständig betydelse*.⁴ En sökande med 320 poäng efter sju års studier får således företräde framför en sökande med 310 poäng efter fyra och ett halvt års studier. Det framstår som svårt att sakligt motivera en så onyanserad bedömning, i synnerhet som man i andra avseenden har mycket detaljerade viktningar, som ger ett intryck av millimeterrättvisa (som dock är skenbar).

Jag menar att studenterna får alldeles fel signaler från arbetsmarknaden — där notariemeriteringen för den nyutexaminerade juristen framstår som den helt avgörande — om man inte alls tar hänsyn till hur lång tid studenten lagt ner på sina studier.

Det måste vara möjligt att väga in tidsfaktorn i bedömningen på något sätt. *Delvis* är det redan gjort, nämligen på det sättet att ett betyg i ett ämne multipliceras med tio om det gäller en tiopoängskurs och med tjugo om det gäller en tjugopoängskurs.⁵ Vad det *nu gäller* är att tillmäta den *totala studietiden* för hela examen självständig betydelse.

Vems sak är det att dämpa betygshetsen?

Domstolsverkets eller annan myndighets uppgift?

Det är givetvis inte i första hand domstolsverkets sak att jaga på de juris studerande, så att de genomför sina studier på normalstudietid. Men det är *de facto* så att antagningsprinciperna har en i hög grad styrande effekt. I dagsläget innebär det att antagningsprinciperna (åtminstone indirekt) uppmuntrar — ja, rent av tvingar — många studenter att lägga ner mer tid på sina studier än som är motiverat av rena studieskäl. Konkurrensen om notarieplatser har — som redan berörts — lett till att många studenter förlänger sina studier i hopp om att kunna få högre betyg och därmed större chans att få notariemeritering.

Det borde naturligtvis ankomma på de juridiska institutionerna att förmå studenterna att genomföra sina studier i normal takt. Tyvärr är det nog så att de juridiska institutionerna inte har något intresse av eller i vart fall inte några egentliga möjligheter att påverka studenterna. Inte heller studiemedelssystemet fungerar som någon bra pådrivare, åtminstone inte i praktiken. Studiemedelreglerna syftar visserligen till att jaga på studenterna; det krävs att studenten klarar ett visst antal poäng per termin för att han skall få fortsatta studiemedel. Så länge han får studiemedel fungerar reglerna möjligen som en sporre, men när han väl är utanför studiemedelssystemet, riskerar studenten i stället att hamna i en ond cirkel; han måste arbeta för att dryga ut sin kassa och därmed fördröjs hans studier ytterligare.

Studenten känner för närvarande *bara* incitamentet att — till snart sagt varje pris — skaffa sig så bra betyg som möjligt. Om en alltför lång studietid vägdes in som en negativ faktor, skulle incitamentet fortfarande

⁴ Möjligen med undantag för det fallet att man låter en kortare studietid avgöra, då två sökande har i övrigt likvärdiga meriter.

⁵ Förr vägde betyget på en halvterminkurs i princip lika tungt som betyget på en helterminkurs.

vara att skaffa sig bra betyg, men inte till priset av en alltför lång studietid. Betygshetsen skulle få mera rimliga proportioner. Konkurrensen om de få notarieplatserna skulle fortfarande vara hård, men insatserna skulle inte behöva var lika höga i tid och studieskulder. Den relativa skillnaden i poäng inbördes mellan de sökande skulle förmodligen vara densamma, men poängen skulle ligga på en lägre och mera nyanserad nivå.

Eftersom det är domstolsverket, som har det styrmedel som behövs för att nå målet att minska studenternas studietid och studiestress, bör det ankomma på domstolsverket att vidta de nödvändiga åtgärderna.

Nya signaler från andra håll

Sedan jag våren 1992 på allvar började engagera mig i denna fråga, har det kommit flera initiativ som syftar till att hålla studietiderna nere.

I utredningen Målrelaterade statsstipendier⁶ föreslås att studenten skall ha tenderat av fler poäng än vad som krävs för närvarande, för att han skall få studiemedel för följande terminer.

Ett nytt system för tilldelning av medel till universitet och högskolor har introducerats. Anslaget består av två delar. Den största delen av anslaget — 60 % av kostnaden för en årsstudieplats — kallas prestationsersättning och skall tilldelas på grundval av hur väl studenter klarar sina studier (dvs. i princip hur många studenter som klarar sina kurser på normalstudietid) medan återstoden — 40 % — kallas studentpeng och följer varje student oavsett hans studieresultat. Prestationsersättningen är utformad så att institutionerna skall ha ett incitament att få studenterna genom utbildningen på normalstudietid.⁷

I och för sig kan man kanske räkna med att skärpta studiemedelsregler kommer att i sig stimulera/stressa till kortare studietider. Det föreslagna tilldelningssystemet tror jag däremot knappast i sig påverkar den *enskilde studentens* benägenhet att tendera i tid, men det kan möjligen leda till att resp. institution försöker stimulera studenterna att tendera snabbare än som hittills varit vanligt.⁸ Sammantaget kommer dock det centrala budskapet till studenten att vara, att han skall ta sig igenom sina studier på normalstudietid.

Man skulle då kunna tycka att det inte har så stor betydelse om tidsaspekten inte beaktas vid notarietillsättningar. För min del anser jag att det är *desto mer angeläget* att studenterna får *samma signal* även från domstolsverket. Risker är annars att det psykiska trycket ökar ytterligare; studenten frågar sig om han trots risk för att förlora studiemedel skall satsa på att försöka höja sina betyg genom längre studietid. Det finns även risk för att studenter, som inte är beroende av studiemedel, får en omotiverad konkurrens fördel.

---

⁶ Ds 1992:123.

⁷ Se utbildningsutskottets betänkande 1992/93 UbU 14. I propositionen föreslogs proportionerna 70/30, se prop. 1992/93:169. — Enligt ett utredningsförslag skall 5 % av de totala resurserna för grundutbildning utgå i form av ett kvalitetsbelopp; se betänkandet Kvalitet och dynamik, SOU 1993:102.

⁸ Det kan naturligtvis vara frestande att sänka kraven för att få en snabbare s. k. genomströmning, men jag förutsätter att ett så oseriöst alternativ inte är aktuellt vid någon juridisk institution.

Domstolsverkets roll är således även med dessa nya signaler fortfarande — ja, *än mer* — avgörande i sammanhanget.

Förslag till grunder för en invägning av tidsfaktorn

Det medför naturligtvis en del komplikationer att väga in tidsfaktorn och det får därför — både av hänsyn till den praktiska handläggningen och av rättviseskäl — inte drivas till något slags kineseri. Inriktningen bör vara att hitta några för den handläggande myndigheten någotsånär lätt mätbara och för studenten förutsebara kriterier.

Normalstudietiden förutsätts vara 4,5 år enligt studieplanen för jur kand. Studier bör bedrivas på heltid. Med 40 timmars effektiv studietid per arbetsvecka hinner man mycket. Det handlar inte om några övermäktiga krav; de allra flesta studenterna med någotsånär väl planerade och uppbyggda studier bör klara sin examen på normalstudietid. Till normalstudietiden bör man dock ändå lägga en marginal på ca ett halvår för initialsvårigheter i studierna, enstaka missade tentamina, sjukdom, arbete, förenings- och fritidsaktiviteter, kärleksbekymmer och annat som kan inverka menligt på studierna.

Om man sätter en *relativt generös tidsgräns* kommer antagningsförfarandet inte att belastas i onödan. Jag föreslår därför att en studietid på upp till 5 år bör betraktas som normal och således inte vara till nackdel vid meritvärderingen. Med studietid bör då avses tidpunkten från första avlagda tentamen för jur. kand.-examen till tidpunkten för tentamen av det sista ämnet i examen. Om studietiden, definierad på detta sätt, uppgår till högst 5 år skall över huvud taget inte hänsyn tas till tidsfaktorn.

Är studietiden längre än 5 år, bör den sökandes notariepoäng reduceras. Studenten bör dock kunna undvika detta genom att *dokumentera* att han ägnat sig åt annat som förhindrat honom att studera. Det kan röra sig om förvärvsarbete av viss längd (t. ex. minst tre månader på heltid), studier av andra ämnen, graviditet, militärtjänstgöring, långvarig sjukdom m. m. Det bör över huvud taget krävas att det rör sig om *påtagliga* omständigheter som verkligen kunnat inverka på studietiden. Ströarbeten, kortvariga sjukdomar m. m. bör ligga inom ramen för vad alla studenter ägnar sig åt eller råkar ut för och bör inte kunna åberopas (i synnerhet inte med den generöst tillmätta studietiden ovan).

Att en del aktiviteter i sig kan ge poäng som sidomeriter saknar betydelse; det viktiga i det nu aktuella sammanhanget är att de förlängt studietiden. Självklart skall aktiviteten eller hindret ha förelegat *inom studietiden*, som den definierats ovan.

Frågan är då hur tidsfaktorn skall vägas in. Notariepoängen för en termins studier är 20–40 poäng (20 poäng gånger betygs-poängen 1, 1,5 eller 2). Vad studenten kan tjäna in genom att läsa längre tid är 20 ”överbetygs-poäng”. En rimlig reduktion för en termins extra studietid bör då vara *åtminstone hälften* av den möjliga överbetygs-poängen, dvs. 10 notariepoäng.

Eftersom man för in ytterligare en faktor att ta hänsyn till vid meritvärderingen kommer handläggningen av ansökningarna att bli något krångligare. Denna nackdel vägs dock upp mångfalt.

Svaret på Claes Martinsons fråga om någon kan göra något åt betygshetsen är således enligt min mening: *Domstolsverket bör snarast ta sitt ansvar* och genom ändrade antagningsgrunder medverka till att dämpa betygshetsen, så att den får rimliga proportioner.

Folke Grauers